
ПРОГЛААС

Издание на Филологическия факултет
при Великотърновския университет “Св. св. Кирил и Методий”

кн. 1, 2016 (год. XXV), ISSN 2367-8585

Иво Инджов

АМБИВАЛЕНТНИЯТ ХАРАКТЕР НА ПОЛИТИЧЕСКАТА КОРЕКТНОСТ И МЕДИИТЕ

Ivo Indzhov

THE AMBIVALENT CHARACTER OF POLITICAL CORRECTNESS AND THE MEDIA

Имигрантската вълна постави на изпитание параметрите на мултикултурните общества и предизвика отново дебати около концепцията за „политическата коректност“, която е рожба на мултикултурализма. Настоящата статия се занимава основно с медийните измерения на политическата коректност – система от правила за определен тип социално поведение, вкл. чрез използвания език, чиято основна идея е хората да не бъдат обиждани и незачитани въз основа на техния етнос, религия, пол и др.

Прегледът на социокултурните и политически обстоятелства за възникването на политическата коректност, еволюцията в нейните практики и проявите ѝ в различни общества потвърждават първоначалната хипотеза за амбивалентния ѝ характер. Изводът е, че журналистите трябва да използват политически коректен език, но без да абсолютизират неговите „правила“.

Ключови думи: политическа коректност, журналистическа етика, медии, мултикултурализъм, неолиберализъм, ромии

The wave of immigrants surging towards Europe has put the parliaments of multicultural societies to a test. The crisis has sparked again the debates about ‘political correctness’, which is a product of multiculturalism. The present paper tackles primarily the media

dimensions of political correctness and the system of rules governing a specific type of social behaviour characterised i.a. by the language used. The basic idea thereof is not to offend or disrespect people on grounds of their origin, religion, gender, etc.

The overview of the socio-cultural and political circumstances in which political correctness evolves, as well as the evolution of its methods and its representation in different societies confirm the original hypothesis about its ambivalent character. The conclusion is that journalists must in principle use politically correct language without turning it into a needlessly rigorous imperative.

Keywords: *political correctness, journalist ethics, media, multiculturalism, neoliberalism, roma*

Неколкодневното мълчание на централните германски медии за масовите сексуални посегателства, извършени от бежанци от Северна Африка и арабския свят над жени в Кьолн в новогодишната нощ, предизвика разгорещени обществени дебати в Германия. На мушка беше взета „политическата коректност“ в медиите, обвинена като главна причина за автоцензурата по тази щекотлива тема. В статията ще се опитам да докажа, че политическата коректност има амбивалентен характер – замислена като противотежест на словото на омразата и други форми на дискриминация спрямо *Другия/Различния* в обществото, тя може да се превърне в заплаха за свободата на изразяване, в един вид модерно табу.

Ще анализирам темата чрез кратки обзори на четири проблемни полета: връзката между журналистическата етика и политическата коректност; историческите обстоятелства, при които възниква последната, представени в социокултурен и политически план; как политическата коректност променя езика на медиите; политическата коректност в България: дебатът за ромите. Подходът ми е интердисциплинарен – боравя с инструментариума на медийната наука, езикознанието, политологията.

Постарал съм се да избягам от суховатото научно изложение и да представя една материя, която засяга журналистите, с език, приближаващ се до стилистиката на журналистическия анализ. Този модерен подход дава възможност медийната наука да слезе от високия академичен пиедестал и да се опознае по-добре с журналистиката – основния предмет на нейните изследвания.

1. Сексуалните ексцесии в Кьолн: контекстът и журналистическата етика

За да бъде разбран казусът „Кьолн: медиите и мигрантите“, в началото е необходим кратък хронологически преглед на събитията.

Според многобройни публикации в медиите сексуалните ексцесии на площада пред Централна гара в този немски град, в подножието на прословутата Кьолнска катедрала, се случват преди сутринта на 1 януари 2016 г. Регионални медии информират за проблема още същия ден, а полицията излиза с официално съобщение на 2 януари. Властите в провинция Северен Рейн-Вестфалия дават извънредна пресконференция едва на 4 януари. На нея разкриват, че сигналите за физически тормоз над жени, включително отделни случаи на изнасилвания, са над 80.¹ Пострадалите идентифицират нападателите си, които действат на групи, като мъже от северноафрикански или арабски произход. Първоначално в публичното пространство се спекулира, че заподозрените за извършване на престъпления са главно бежанци от войната в Сирия и Ирак, но по-късно се оказва, че по-голяма част от тях са новодошли имигранти от Алжир, Мароко и Тунис. Изяснява се също така, че груповият „подход“ на сексуален тормоз над жени е срещан в тези страни.

Едва на 4 януари авторитетни медии като сп. „Der Spiegel“ решават да публикуват новината, както и последвалите реакции на федералните власти. В. „Die Welt“ съобщава информация за петима арестувани заради „нападения над жени и кражби на Нова година“ още на 3 януари, но премълчава данните за етническия и религиозния произход на задържаните. Най-големият гаф е на германската обществена телевизия ZDF, която решава да не информира за престъпленията в централната си новинарска емисия heute дори на 4 януари. След последвалото масово възмущение от премълчаната новина ръководството на телевизията е принудено да се извини. Социалните мрежи врят и кипят по темата.

Ситуацията с новината беше достатъчно ясна. Фактът, че емисията в 19 ч. не спомена за инцидентите по никакъв

¹ Впоследствие жалбите надминават 1000, като повече от половината от тях са за грабежи.

начин, е провал. Редакционният екип на heute е решил да отложи отразяването на кризисния щаб за следващия ден, за да има достатъчно време да събере допълнителни интервюта по темата. Очевидно е, че това е грешна преценка“, пише в съобщението на ZDF. (Webcafe.bg 2016)

Поведението на водещите медии за случилото се в Кьолн наля вода в мелницата на обвиненията към „лъжливата преса“, които се повтарят перманентно от представителите на дясноекстремисткото движение ПЕГИДА и намират благодатна почва в социалните мрежи. Бившият вътрешен министър на Германия Ханс-Петер Фридрих от Християнсоциалистическия съюз (2011 – 2013) дори приписва на журналистите съучастие в „картел на мълчанието и цензура на новините“.

Доста дългото като за новинарски медии мълчание относно сексуалните ексцесии в Кьолн може да бъде обяснено с две групи от фактори. Първата търси основание в полето на журналистическата етика и медийната саморегулация, които дисциплинират журналистите да боравят внимателно с фактите, когато информират за етническият и религиозния произход на заподозрените и извършителите на престъпления. Тук е налице своеобразна „защитна линия“ на медиите, която включва следните, цит. Webcafe.bg 2016, аргументи:

– „Съобщаване на информация, базирана на подозрения и неподкрепена със солидно проучване, не само е несъвместимо с принципите на отговорната журналистика, но и е провокация от гледна точка на политиката за национална сигурност.“ (Франк Юберал, председател на Германския съюз на журналистите);

– „Поуката от Кьолн не е да отразяваме по-бързо, а да отразяваме по-точно, по-внимателно и по-достоверно. Всичко това обикновено означава „по-бавно“.“ (Маркус Хеселман, онлайн редактор на Tagesspiegel, в Twitter);

– „Като цяло статистиката показва, че имигрантите извършват също толкова престъпления, колкото и групите от местното население.“ (Томас де Мезиер, вътрешен министър на Германия).

Сред втората група от фактори водещ е подчертаната толерантност, с която по-голямата част от журналистите в Германия информират за мигрантите от войната в Сирия и симпатиите им към

политиката на „отворени врати“ на канцлера Ангела Меркел (ХДС). Тази линия на поведение се вписва в старателния опит на медиите в Германия след краха на нацизма да не провеждат редакционна политика, която да посява съмнения за антисемитизъм, ксенофобия и расизъм, включително по отношение на голямата турска диаспора в страната.

В същото време първоначалната „информационна вълна“, най-вече в социалните медии, чрез твърдението, че извършителите на сексуалните посегателства в Кьолн са от редиците на бежанците от Сирия и Ирак, обслужваше директно нарастващите антиимигрантски настроения в страната. Ако повечето от заподозрените наистина бяха с такъв произход, това би било равносилно на шамар за водещите германски медии с оглед на поведението им по бежанската криза, вкл. negliжирането на възможностите за „внос“ на тероризъм и насилие в Европа. С оглед на тези наслагвания, поведението им не изглежда толкова странно. Макар че е много проблематично.

По повод на събитията в Кьолн отново се разгоряха спорове около ефективността на германския Прескодекс, който съдържа „божиите заповеди“ за журналистите. Дебатите очертават границите на възможностите на медийната саморегулация да гарантира отговорна и качествена журналистика.

В интервю за новинарското магазинно предаване *heute-journal* на телевизия ZDF медийният изследовател Хорст Пьоткер (цит. в: Ehrenberg 2016) поставя под съмнение предписанието в чл. 12.1 на Прескодекса медиите да не съобщават принадлежността към религиозни, етнически и други малцинства на заподозрените или извършителите на престъпления с изключение на случаите, когато тя е от съществено значение за разбиране на случилото се. Това правило се базира на представата, че публиката не е просветена, че има предразсъдъци и не може да борава с информацията.

Пьоткер акцентира върху наличието на професионалното задължение на журналиста да казва истината. При информиране за възможни извършители на престъпления той трябва да бъде свободен да съобщи етническата им принадлежност или да не го направи, като отчита съответния контекст. Според медийния изследовател всяко ограничение в това отношение от Прескодекса е мислено прекалено педагогически (пак там).

Без да абсолютизира „повелите“ на Прескодекса, медийният експерт Бернхард Пьоркзен застъпва друго мнение. В критиката към Прескодекса във връзка с премълчаването на мигрантския произход на извършителите на посегателствата и престъпленията в Кьолн „се разкрива едно основополагащо недоразумение относно неговата функция. Не става въпрос за набор от фиксирани, задължителни за спазване и напълно еднозначни повели, а за препоръки и стимули за медийноетична рефлексия, която позволява за всеки конкретен случай да се взема конкретно решение. Тази дискусия е ценна сама по себе си. Прескодексът не е насочен към опекуство над публиката, а към качествени дебати в журналистиката.“ (цит. в Ehrenberg 2016)

Казусът „Кьолн: медиите и мигрантите“ предизвика дискусии и за смисъла на политическата коректност в медиите. Нейната същност не може да бъде разбрана, без да бъде проследена връзката ѝ с журналистическата етика: кое е общото помежду им и по какво се различават.

„Журналистическата етика“ е по-стара като понятие от „политическата коректност“. Системно за етика в журналистиката започва да се говори след доклада на Комисията „Хъчинс“ в САЩ през 1947 г., който фокусира общественото внимание върху необходимостта от „отговорност“ на медиите, която да върви ръка за ръка с тяхната „свобода“. Идеите на комисията отдалечават журналистическото мислене от либертарианството и го насочват в „обществена“ или комунитарна посока. (Мерил 2007: 32 – 33). Докато либертарианската журналистика разглежда свободата да се възразява като въздесъща – на лично, но и на институционално ниво, при комунитарния подход се акцентира върху медийното утвърждаване на това, което хората искат, и неговото предоставяне (пак там: 344). Комунитаризмът е социално-философско учение, което се противопоставя на тенденцията към (хипер-) индивидуализъм, обявява се за обновяване на общите ценности като по този начин иска да създаде фундамента на един справедлив политически ред (Schubert/Klein 2011). Комунитаризмът е в основите на мултикултурализма, който пък има пряко отношение към появата на „политическата коректност“.

Дискусиите за необходимостта от политическа коректност в публичната комуникация възникват през 80-те години на ХХ век. Докато етичните кодекси и другите инструменти на медийната саморегулация предписват какво да бъде професионалното поведение на журналистите при определени обстоятелства, политическата коректност „саморегулира“ много по-широк кръг от проблеми. Към тях се прибавят все нови и нови – отразяването им в медиите обикновено не налага етична преценка на журналиста, а такава за политическата целесъобразност на ползвания език.

2. Политическата коректност – история, същност и врагове

Терминът *political correctness* („политическа коректност“, респ. често употребяваното производно прилагателно *politically correct* – „политически коректен“) произлиза от САЩ – мултиетническо общество, съставено от различни групи, които се борят за признаване и представителност. Организираното движение за политическа коректност се ражда в американските университети като реакция на непреодоления расизъм и на сексизма в обществото. Към онзи момент голяма част от преподавателите и ръководните кадри в университетите са активисти от протестните движения през 60-е и 70-е години: срещу войната във Виетнам, в движението за граждански права и др. Идеите на политическата коректност стават широко известни чрез медиите в края на 80-е години. (Pleitgen 2001: 8 – 9) Понастоящем нейни застъпници в САЩ и Западна Европа са левите интелектуалци, либералите, по правило журналистите и други професионални кръгове и прогресивни обществени прослойки.

Политическата коректност може да бъде разглеждана като система от рамки и правила за определен тип социално поведение. Основната ѝ идея е, че хората не трябва да бъдат обиждани и незащитани, вкл. чрез използвания език, въз основа на пол, сексуална ориентация, етническа, национална и религиозна принадлежност, социално положение, възраст или увреждане. (Forster 2010). Политическата коректност предполага смяна на парадигмата за възприемането на света – център на вселената вече не трябва да е „белият, хетеросексуален, принадлежащ към англосаксонския културен кръг мъж“ (Winkler 2008), а да се държи сметка за разнообразието, вкл. мултиетническо, на американското общество.

Според мнозина изследователи, голяма част от които критикуват политическата коректност, всички нейни формули могат да бъдат изведени от идеологията на мултикултурализма (пак там: 10). Според него в свободните и отворените общества нараства културното, религиозното, етническото и езиково разнообразие, а целта на политиката и на действията в социалната сфера трябва да бъдат търсенето на пътища за гарантиране на мирния и полезен съвместен живот на различни култури и житейски стилове (Schubert/Klein 2011).

Като продукт на мултикултурализма политическата коректност може да бъде разбрана по-добре, ако бъде разгледана неговата връзка с неолиберализма – господстващия икономически модел в развитите страни през последните няколко десетилетия. Мултикултурализмът със своя комунитаристки произход изначално се явява опозиция на неолиберализма с неговия пазарен фундаментализъм и индивидуалистката му етика, особено ярко изразени при управлението на Рейгън в САЩ и на Тачър във Великобритания през 80-те години на 20-и век.

В следващото десетилетие обаче в страни като Великобритания започва консолидиране на неолиберализма с помощта на мултикултурализма. Тогава лейбъристите на Тони Блеър пропагандират „третия път“ между социалдемократическата държава на благоденствието и неолибералната минимална държава. Счита се, че за да бъде тя жизнеспособна, трябва да има и „комунитаристко и мултикултурно измерение“, т.е. да се подкрепят не само индивидите, но и животът им в отделните общности, вкл. етническите.

В правителствената риторика мултиетничността е представяна като обогатяваща обществото (Berg 2015). Симбиозата между неолиберализъм и мултикултурализъм намира като цяло радушен прием в западните медии, което е и едно от обясненията за възхода на политически коректния език на медиите в т.нар. „мултикултни“ общества.

В началото на 90-те години обаче политическата коректност е взета на мушка от десницата и консерваторите (републиканците) в САЩ, които разглеждат употребата и доминацията на „политически коректния език“ като цензура и ограничаване на свободата на изразяване. Впоследствие тази критика е възприета и от консервативните

кръгове в Европа. Понастоящем най-гръмогласният критик на политическата коректност е Доналд Тръмп, водещ претендент за номинацията на Републиканската партия за президент през 2016 г. „Дори да не бъде избран, той отсега пренаписва основните политически кодове в американския дебат: променя речта, погазва табута, банализира расизма, нарича жените „кучки“ и според Пол Бърман буквално „се оригва в лицето на избирателите“.“ (Христов 2016: 123).

По-умерените критици на политическата коректност признават ползата от въвеждането на щадяща езикова употреба по отношение на малцинствата и аутсайдерите, но са скептични относно положителното ѝ въздействие. Според тях създаването на нови понятия не води до промяна на социалната действителност, защото не могат да бъдат преодолените истинските причини за явления като расизъм, сексизъм и други форми на дискриминация. Напротив, „под покривалото на омекотени обозначения на проблемите може да се стигне до омаловажаване на обществени злоупотреби, социални несправедливости и предразсъдъци.“ (Forster 2010)

Междинният извод, който се налага на този етап, е, че политическата коректност очевидно е продукт на своето време. Появата, възходът и еволюцията ѝ в развитите западни общества могат да бъдат обяснявани и трябва да бъдат тълкувани при отчитане на специфичните исторически, социокултурни и политически фактори. Това уточнение е необходимо с оглед на завършилия с противоречиви резултати механичен „внос“ на политическа коректност в началото на 90-те години в много по-различните посткомунистически общества в Източна Европа, в това число и в България.

3. Политически коректният език – необходим или абсурден?

Нека анализираме примери, показващи как се изражда първоначалният полезен замисъл да се използват неутрални, политически коректни думи и словосъчетания по отношение на малцинствата. Процесът може да бъде илюстриран с „верига от евфемизми“, в която след определено време негативната конотация се пренася и върху неологизмите. Ефектът е разрастване на веригата, но не и преодоляване на първоначалния проблем.

Например в САЩ думата „негри“ се заменя с други думи – „чернокожи“, „цветнокожи“, „афроамериканци“ („niggers“, „negros“ от

исп., „black people“, „coloured people“, „African-Americans“). Какво се случва от гледна точка на езикознанието? Поради своето пейоративно значение *negros/niggers* (английската дума произлиза от латинската *niger* – черен) се заменя с директния превод на английски – *black (people)*. Това словосъчетание е дескриптивно, т.е. напълно неутрално описателно. При *coloured people* на преден план все още е признакът „цвят на кожата“, но формулировката е станала доста по-широка. Тя включва в себе си, поне теоретично, и хора с друг цвят на кожата. При *African-Americans* цветът на кожата вече няма значение, определящ е произходът на назованата група (Forster 2010). Последният вариант обаче се оказва доста половинчат, ако трябва да опишем например „чернокожи“ от Африка, които живеят отскоро в САЩ.

Специфични формулировки предлага политическата коректност по отношение на жените с цел подчертаване на тяхното равноправие с мъжете. За да избегнат упрека, че дискриминират студентките, американските професори например започват да използват само множествената форма *students* или да редуват *she* (тя) и *he* (той). (Рус-Мол/Инджов 2012: 103) В дискусиата в немскоезичното пространство за посочване на окончанията за мъжки и женски род изследователят на журналистиката Щефан Рус-Мол вижда „езиков упадък“. Пример за нелепата употреба в духа на политическата коректност са нови думи като *StudentInnen* („студент/К/ите“) – с главно *I* по средата. Друг вариант е при необходимост „студенти и студентки“ да се пишат отделно. Т.е. думата да се повтаря, за да се включи в употреба и групата на жените в името на равнопоставеността между половете. (пак там: 104)

Рус-Мол подчертава, че в езика могат да се отразяват и властови отношения. Според него основният въпрос е дали новите езикови практики са подходящото средство за промяна на обществените структури. Той предупреждава, че „езикът следва логика, различна от тази на битката между половете“. Изследователят дава пример със средния род в немския език, към който се числят и думите *Mädchen* (момиче) или *Mitglied* (член), като изразява надеждата, че „завинаги ще ни бъде спестено словосъчетанието *Mitglieder und Mitgliederinnen* („членове и членки“). И „скъпи приятели и

приятелки“ не функционира като обръщение – поради различната конотация, която се крие в мъжката и женската форма на това съществително.“ (Пак там).

Политическата коректност може да се разглежда и като набор от модерни табути. Според Хорст Пьоткер става въпрос за колективни убеждения, например в областта на екологичното поведение, или за равнопоставеността между половете, които започват да изпълняват функцията на бариери в публичната комуникация, които никой не смее да повдигне. Пьоткер препраща към класическия труд на Елизабет Ноел-Нойман „Спиралата на мълчанието“, в който е описан механизмът на формиране на конформизма. „Спиралата на мълчанието“ може да стане причина реални проблеми да не бъдат тематизирани от журналистите и да останат недостъпни за вниманието на обществеността. Кое е предпоставка те да не бъдат дискутирани, респ. да не се търсят пътища за решаването им. Пьоткер е убеден, че поради спецификата на своята професия журналистите са задължени да преодоляват неформалните бариери на политическата коректност (Pöttker 2013).

По своята същност политическата коректност е вид саморегулация при използването на езика. Но макар да няма институционален характер, в определени случаи може да изпълнява и ролята на цензор, например по отношение на литературни произведения. Това се случва, когато политическата коректност пре моделира миналото съобразно възприетите съвременни езикови правила. Без да е налице някакъв специален закон или съдебно решение, в новите англосаксонски издания на произведенията на Марк Твен, разказващи за приключенията на Том Сойер, думата „негър“, среща се 219 пъти, е заменена с „роб“. Преименуван е и романът на Агата Кристи „Десет малки негърчета“. И Германия не е подмината от тази мода. В новите издания на „Пипи Дългото чорапче“ на Астрид Линдгрен Пипи вече не е „негърска принцеса“. Баща ѝ, който в оригинала е „негърски крал“, става „крал на южните морета“ (Dittmar 2012).

Съвременният прочит на събития от миналото изкушава към интервенции и по отношение на исторически процеси и фигури. Литераторът Михаил Неделчев (цит. в: Папакочев 2012) предупреждава срещу риска историята да започне да се превежда на езика на

„някаква съвременна „политическа коректност”, което би довело до „съвършено абсурдни корекции и пренаписвания“. Неделчев дава примера с „Цар Освободител“ – прозвище, което е утвърдено в българската история за руския цар Александър Втори, освободил всъщност Русия от крепостничеството. „Просто това е историята, част от нея е и как са мислели за събитията нашите предходници, как в съзнанието им са се утвърдили нейните образи. Не можем непрекъснато да правим корекции в нея, защото начинът, по който са били назовавани съответни събития, исторически фигури преди 100–150 години, също е част от историята.“. Този извод е особено полезен в светлината на актуалните русофобски и русофилски страсти, завладели България през последните години.

Макар че понякога се изражда в гротеска, но и в цензура, политическата коректност не трябва да бъде зачерквана с лека ръка. Критиките срещу сляпата ѝ употреба са полезни, но не могат да подменят факта, че в редица случаи тя се явява противотезест на езика на омразата. Този извод е валиден особено за страни с проблеми в консолидирането на демокрацията и латентни междуетнически противоречия като България.

4. Политическата коректност в България: дебатът за „ромите“

От началото на 90-те години, под влияние на външни фактори: подготовката за членство на България в различни европейски структури, най-вече в ЕС, сътрудничеството със САЩ и дейността на множество граждански НПО, в страната ни като цяло беше възприета утвърдената на Запад практика представителите на циганския етнос да бъдат наричани „роми“. Този подход се наложи изцяло в политико-административния език, в електронните медии и отчасти в печатните и онлайн-медиите.

Думата „цигани“ беше заменена, защото е натоварена с много пейоративни значения, коментира езиковедът Ангел Пачев (цит. в Гешакова 2010).² „В преносен смисъл циганско може да означава

² Етимологично „цигани“ произхожда от византийски гръцки и означава „неуловими“. А другото им название „ром“ (мн. ч. „роми“) на ромски или цигански означава мъж, съпруг, респ. „ромка“ – жена, съпруга (пак там).

безвкусно, грозно, пошло, понякога даже и безнравствено. Тази отрицателна натовареност на думата влага обида в названието циганин. “Според правозащитника Румян Русинов обаче проблемът не е в названията на това малцинство, а в опитите, независимо дали се спазва или не политическата коректност, да се абсолютизират различията между етносите, вместо да се тематизират проблемите пред интеграцията им в обществото. За това състояние допринася и липсата на ефективни държавни политики, които също убягват от погледа на журналистите, концентрирали се върху „ромите“ респ. „циганите“ като *Различните* в обществото (Русинов 2016, в експертен разговор с И. И.).

Всъщност въпросът дали представителите на този етнос да се наричат „цигани“ или „роми“ не винаги опира до политическата коректност, а до спазване на елементарна журналистическа етика в конкретни случаи. Важен е контекстът, в който се употребяват названията „роми“ или „цигани“, както показват следните примери от осъществено под мое ръководство проучване на образа на ромите в българския печат (Инджов 2015).³ То показва, че като цяло българската преса използва много по-често названието „роми“, отколкото „цигани“, като го прави предимно неутрално.

Сравнително често обаче отделни популярни вестници практикуват езика на омразата, който не може да бъде прикрит дори зад неутрално конотираното понятие „роми“. Елементарен пример затова е използването на термина „ромска престъпност“, обозначаващ определен вид престъпления (най-вече дребната битова престъпност), за които се счита, че се извършват най-често от роми; терминът стигматизира целия етнос. Коректно би било медиите да информират за „престъпления“, респ. „противообществени прояви, извършени от роми“, но само тогава, когато фактите налагат упоменаването на този етноним. В повечето случаи това не е необходимо. Затова заглавия като „11-годишен изнасили старица, а ром – сестра си“ (в-

³ Отговорите на изследователските въпроси бяха потърсени с помощта на стандартизиран количествен контент анализ на 743 публикации с водеща „ромска“ тема в три популярни всекидневника: „Телеграф“, „Стандарт“ и „Труд“, и два качествени: „Сега“ и „Дневник“ („Капитал Daily) в периода юни – ноември 2011 г.

к „Телеграф“, 23.07.2011) и „Ловци гърмят по роми“ (в-к „Труд“, 16.08.2011) са учебнически пример за информиране, което не е съобразено с принципите на журналистическата етика (пак там).

Споменаването на етническият произход само на единия предпологаем извършител – в първия текст, респ. на участвали в свата с ловците хора – във втория, показва, че за съответните журналисти ромите са спечифична категория хора. Такива публикации противоречат на чл. 2.5.2 на Етичния кодекс на българските медии⁴: „Няма да посочваме расовата, религиозната, етническата принадлежност, сексуалната ориентация, умственото или физическото състояние, ако тези факти нямат съществено значение за смисъла информацията.“ (Dnevnik.bg).

В определени случаи контекстът на ситуацията налага упоменаването на етническият произход на заподозрените или на извършителите на престъплението. Тогава налагането на самодисциплина с цел избягване на дискриминация може да има ефекта на бумеранг – като слагат щит пред действията на представители на различни малцинства, журналистите могат (не-)волно да прикрият зад него проблеми, които създават тези хора, а също така и да попречат за търсене на пътища за решаването им. Илюстрация за такъв подход, може би продиктуван от политическа коректност, са редките публикации за конфликтното съжителство между роми и българи в някои райони на страната, вкл. за тормоза, на който са подложени българи от роми в селища със смесено население. В периферията на медийното осведомяване остава и неспособността на полицията и органите на правосъдието да наложат ред и спокойствие в проблемните селища (Инджов 2015).

Успехът при прилагането на принципите и инструментариума на политическата коректност зависи до голяма степен от социокултурната среда. Макар че през последните години повечето български медии използват думата „ром“ (и нейните производни) като заместител на „циганин“, в обществото съществуват големи предубеждения по отношение на тази езикова замяна. Тя се счита за куха конструкция, без исторически корени. Не е популярна и във всеки-

⁴ Неподписан от „Телеграф“.

дневния говор, защото мнозинството я разглежда като израз на вид толериране на ромския етнос, започнало при демокрацията и режисирано от Запада, вкл. с привилигирано финансиране на ромите по правителствени и европейски програми и от НПО-та. Освен това мнозина анализатори изтъкват, че българската езикова и литературна традиция не познава етнонима „ром“, докато „циганинът“ традиционно присъства в нея. В колонката си „Цигански напеви. Zigeunerweisen“ (20.07.2011) във в-к „Сега“ Димитри Иванов пише: „Те казват роми, аз казвам цигани, понеже си знам руски цигански романси и „Цигански напеви“ от Пабло Сарасате.“

Заклучение

В обобщение би могло да се каже, че политически коректният език означава да не наричаш някога така, както той не би искал да го наричат, защото това го наранява и обижда, т.е. кара го да се чувства дискриминиран и непълноценен член на обществото. Ако се придържа към тези рамки, политическата коректност изпълнява първоначалния си замисъл. Тя служи и като щит срещу езика на омразата в медиите особено когато решенията на журналистите са пречупени през етичните норми и стандартите на професията.

Политическата коректност има негативни измерения, когато не се ограничава с въвеждане на нови езикови практики в подкрепа на еманципацията на малцинствата и на аутсайдерите, а непрекъснато прави езиков инженеринг, цензурира имена и понятия от миналото, дори се опитва да наложи предварителна цензура върху мнения за *Другия / Различния* в обществото. Т.е., когато не само подчертава различията като ценност в една либерална и мултукултурна среда, но и ги абсолютизира и довежда до гротеска.

Да практикуваш политически коректен език не е лесна работа, защото границата между нетолерантната и отговорната употреба на езика е твърде подвижна. За да не бъде прекрачена, журналистите трябва не само да прилагат на практика етичните кодекси, но и да имат богата езикова култура, която да им помага при вземане на правилното решение какви изразни средства да използват при всяка една спорна ситуация.

Направеният в статията исторически преглед на социокултурните и политически обстоятелства, при които възниква политическата

коректност в медиите, еволюцията в нейните практики и проявите ѝ в различни по своя характер общества потвърждават първоначалната хипотеза за амбивалентния ѝ характер. Изводът, който се налага, е, че журналистите трябва да използват политически коректен език, но без да абсолютизират неговите „правила“.

ЛИТЕРАТУРА

- Гешакова 2010:** Гешакова, М., Циганин или ром. // „24 часа“, 25.11.2010, <https://www.24chasa.bg/Article/687312>. (28.02.2016) // **Geshakova 2010:** Geshakova, M. “Tsiganin ili rom“. // “24 Chasa”, <https://www.24chasa.bg/Article/687312>. (28.02.2016)
- Инджов 2015:** Инджов, И., Образът на ромите в българския печат. // *Newmedia 21*, 14.04.2015, <http://www.newmedia21.eu/izsledvaniq/obrazat-na-romite-v-balgarskiya-pechat-2012/>. (28.02.2016) // **Indzhov 2015:** „Obrazat na romite v balgarskia pechat“. // *Newmedia 21*, 14.04.2015, <http://www.newmedia21.eu/izsledvaniq/obrazat-na-romite-v-balgarskiya-pechat-2012/>. (28.02.2016)
- Мерил 2007:** Мерил, Дж. *Журналистическа етика. Философски основи на новинарските медии*. София: Слънце. // **Meril 2007:** Meril, J. *Zhurnalistichecka etika. Filosofski osnovi na novinarskite medii*. Sofia: Slantse.
- Папакочев 2012:** Папакочев, Г. „Политическа коректност“ или езикова криеница. // *Deutsche Welle*, 26.08.2012, <http://www.dw.com/bg/%D0%BF%D0%BE%D0%BB%D0%B8%D1%82%D0%B8%D1%87%D0%B5%D1%81%D0%BA%D0%B0-%D0%BA%D0%BE%D1%80%D0%B5%D0%BA%D1%82%D0%BD%D0%BE%D1%81%D1%82-%D0%B8%D0%BB%D0%B8-%D0%B5%D0%B7%D0%B8%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%B0-%D0%BA%D1%80%D0%B8%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D1%86%D0%B0/a-16190524>. (29.02.2016) // **Papakochev 2012:** Papakochev 2012. Politicheska korektnost ili ezikova krienitsa. // *Dãutsche Welle*, 26.08.2012, <http://www.dw.com/bg/%D0%BF%D0%BE%D0%BB%D0%B8%D1%82%D0%B8%D1%87%D0%B5%D1%81%D0%BA%D0%B0-%D0%BA%D0%BE%D1%80%D0%B5%D0%BA%D1%82%D0%BD%D0%BE%D1%81%D1%82-%D0%B8%D0%BB%D0%B8-%D0%B5%D0%B7%D0%B8%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%B0-%D0%BA%D1%80%D0%B8%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D1%86%D0%B0/a-16190524>. (29.02.2016).

- Рус-Мол, Инджов 2012:** Рус-Мол, Щ., И. Инджов. *Въведение в журналистиката*. София: Изток-Запад. // **Russ-Mohl, Indzhov 2012:** Russ-Mohl, I. Indzhov. *Vavedenie v zhurnalistikata*. Sofia: Iztok-Zapad.
- Русинов 2016:** Русинов, Р. пред И. Инджов, *експертен разговор*, проведен на 25.02.2016. // **Rusinov 2016:** Rusinov. R pred I. Indzhov, *eksperten razgovor*, proveden na 25.02.2016.
- Христов 2016:** Христов, И. „Доналд Тръмп – грубиянът срещу политкоректните“. // *a-specto*, февруари 2016, 118 – 126. // **Hristov 2016:** Hristov I. Donald Trump – grubianat sreshtu politkorektnite. // *a-specto*, fevruari 2016, 118 – 126.
- Berg 2015:** Berg, S. „Politisches Handeln in multiethnischen Gesellschaften und das Erbe der 1980er Jahre: Beispiel Großbritannien“ // *Bundeszentrale für politische Bildung*, 6.11.2015, <http://www.bpb.de/apuz/214865/multiethnische-gesellschaften-und-das-erbe-der-1980er?p=all>. (24.02.2016)
- Dittmar 2012:** Dittmar P. Wenn „Zehn kleine Negerlein einfach verschwinden“. // *Die Welt*, 25.02.2012, <http://www.welt.de/debatte/kommentare/article13887699/Wenn-Zehn-kleine-Negerlein-einfach-verschwinden.html>. (24.02.2016)
- Ehrenberg 2016:** Ehrenberg, M. „Hält Pressekodex Mediennutzer für dumm?“ / *Der Tagesspiegel*, 27.01.2016, <http://www.tagesspiegel.de/medien/berichterstattung-ueber-straftaten-haelt-pressekodex-mediennutzer-fuer-dumm/12884294.html>. (25.02.2016)
- Forster 2010:** Forster I. „Political Correctness / Politische Korrektheit“. // *Bundeszentrale für politische Bildung*, 15.10.2010, <http://www.bpb.de/politik/grundfragen/sprache-und-politik/42730/politische-korrektheit?p=all>. (26.02.2016)
- Pleitgen 2001:** Pleitgen, F. Aufkommen von Political Correctness in den USA. / *Nies, S. (Hg.), Political Correctness in der (inter)nationalen Politik. Zu Genese und Verbreitung eines Konzepts. – Arbeitspapiere des Osteuropa-Instituts der Freien Universität Berlin Arbeitsschwerpunkt Politik*, 36/2001, 8-13, <http://www.oei.fu-berlin.de/politik/publikationen/AP36.pdf>. (25.02.2016)
- Politische Korrektheit** // *de.wikipedia* – https://de.wikipedia.org/wiki/Politische_Korrekttheit. (27.02.2016)
- Pöttker 2013:** Pöttker, H. „Lücken der Öffentlichkeit. Worüber Medien gern schweigen“. // *Doklad, iznesen na kraglata masa „Temite tabu v balgarskiya pechat – 2012“*, Fondatsiya „Fridrih Nauman“ i Institut za moderna politika, Sofiya, 10.10.2013.

- Schubert, Klein 2011:** Schubert, K., M. Klein. // *Das Politiklexikon*. 5., aktual. Aufl. Bonn: Dietz, 2011. (27.02.201)
- Webcafe.bg 2016:** Webcafe.bg. „Premalchanoto nasilie v Kyoln”. // *Webcafe.bg*, 06.01.2016 – http://www.webcafe.bg/newscafe/svyat/id_1567901771_Premalchanoto_nasilie_v_Kyoln. (27.02.2016)
- Winkler 2008:** Winkler H. „Die politische Korrektheit ist politisch nicht korrekt“. // *Die Presse*, 08.06.2008, <http://diepresse.com/home/meinung/gastkommentar/389289/Die-politische-Korrektheit-ist-politisch-nicht-korrekt>